

Passa Porta Seminar 2016

NEED & NECESSITY

De literatuur heeft mijn leven gered

Gustaaf Peek

Als kind was ik geen hongerige lezer. Er zijn weinig landen op aarde waar de letteren voor de jongere lezer serieuzer worden genomen dan in Nederland, maar mijn groene zelf voelde zich niet aangesproken. Ik had mijn favorieten, natuurlijk, maar die boeken voelden als uitzonderingen, alsof ik me er zelf van had overtuigd dat ik had leren lezen om teleurgesteld te worden, dat mijn verbeelding tijdens mijn lezende leven maar met moeite iets passends zou ontmoeten.

In het huis waarin ik ben opgegroeid mocht en kon niet veel, maar boeken en films waren vrijgesteld van censuur. 'Kinderen moeten griezelen', zei mijn vader vaak en zo gebeurde het dat hij mij en mijn broers 's nachts soms wekte voor een horrorfilm op een Duitse zender. Dat was wat ik liever deed dan lezen: wakker zijn terwijl anderen slapen en gruwelijke glimpen opvangen van de verleidelijke en verwarrende volwassen wereld.

Het dorp van mijn jeugd was niet groot genoeg voor een bibliotheek of boekhandel. Elke dinsdag arriveerde een bibliobus die dichtbij mijn school parkeerde. Op een dag, ik moet een jaar of elf zijn geweest, had ik *Dracula* van Bram Stoker uit de kast getrokken. Het verhaal was mij bekend uit de films, ik wilde eindelijk eens het origineel lezen. Ik herinner me de omslag nog, zwarte letters op rode stof, alles onder een dikke laag bibliotheekplastic. De man die mijn keuze moest afstempelen draagt in mijn herinnering een rode trui. De trui spant rond een bolle buik, ik hoor een brommende stem, kan nog de grijze haren en donker gerande bril onderscheiden. Ik mocht *Dracula* niet mee naar huis nemen, ik was te jong, ik had toch aan de hand

van de aanduiding op de rug kunnen begrijpen dat dit boek niet voor mij was? Ik was boos op deze man, die niet wist wat ik als kind al had meegekregen.

Er bestaat geen beslissend boek dat mij tot de literatuur heeft overtuigd. Ik was dertien, veertien, vijftien en opeens las ik, werden boeken een deel van mijn leven. Pas jaren later begon ik te doorgronden wat mij ooit had overgehaald.

Boeken bestaan uit zinnen die weer uit woorden bestaan. Dat lijkt niet de meest inzichtelijke of originele opmerking, maar hoe ouder ik word, hoe meer deze basale vaststelling mij troost en stimuleert. Boeken bestaan uit woorden en zinnen en niets meer dan dat.

Als kind wilde ik liegen zoals de volwassenen liegen. Zij leken vrij en sterk en ongebonden en ik wilde dezelfde ruimte om mijn geschiedenis vorm te geven.

Nog voor ik werkelijk in een lezer was veranderd, schreef ik al. Griezilverhalen, wat anders denk ik nu. Graag zou ik me willen herinneren dat ik voor mijn plezier schreef, maar die emotie lijkt in mijn persoonlijke overlevering niet te overheersen. Het was een serieus spel. Om in competitie met mezelf een verhaal te verzinnen en tot een einde te brengen, daar draaide het om. Met taal was ik nog niet bezig. Ontzettingswoorden waren voor ontzetting, verrukkingswoorden voor verrukking, om pijn uit te drukken gebruikte ik pijnwoorden. Mijn imaginaire lezer wilde ik vooral overtuigen van mijn gemak met het gruwelijke.

Mijn vader was journalist, schaafde soms thuis aan zijn stukken. Brandweerman, frontsoldaat, astronaut: bij die beroepen had ik als kind geen beelden. Werk was achter een tafel zitten en lege pagina's tot leven tikken. Wat weinig keus, denk ik nu.

Had ik het bezielde verband van woorden niet ontdekt, dan betwijfel ik of ik ooit schrijver was geworden. Ik was op zoek. De toekomst scheen ondoorzichtig en beangstigend en alleen iets concreets en magnifieks zou me kunnen redden. Hoe meer ik las, hoe meer ik doorzag dat mijn favoriete auteurs omwegen gebruikten. Ze leken bijna niet te willen zeggen wat ze zo duidelijk wilden zeggen. Door onderdompeling in de literatuur verloor de wereld haar causale verband, de dingen bleken de dingen, sluimerend en machteloos tot een schrijver hen dwingend zou bevragen, hen voor zijn zoektocht zou inzetten. Er bleek betekenis te schuilen in alle woorden, wanneer een serieus auteur zich over keuze en volgorde had gebogen. Ik

had muziek gehoord, nu kwam het er op aan om die vorsende klanken na te spelen. Wellicht is schrijven de meest actieve vorm van lezen.

Lezen of leven, het lijkt me niet te lukken beiden lijdzaam te ondergaan. Ik ben in gevecht, het is niet anders. Zonder de literatuur had ik alle ongeleide energie vermoedelijk uiteindelijk op mijn eigen borst gericht. Of wellicht was ik stilgevallen, had ik me als mens meer en meer in platitudes en berusting begraven. Ik ben er nog niet uit of ik de literatuur als verlossende kracht bejegen of als lang verwachte formidabele tegenstrever. De literatuur heeft me hoe dan ook ontketend. Ik kan het blijkbaar niet alleen.

Het besef iemand of iets nodig te hebben kan beangstigen. Elke bevrijding eist een tegenprestatie. Toewijding en opoffering. Ik heb niets onderschat, want de literatuur had alles van me mogen vragen, ik was klaar om mijzelf over te geven.

Ik weet dat ik als een fanaticus klink. Fanatici delen verbroken verledens, de toekomst is apocalyptisch en oude versies van het zelf dienen te worden afgezworen. Maar als onderdeel van de kunsten biedt de literatuur geen heldere uitweg, geen gemakkelijke trappen naar een geil hiernamaals. Destructie versus constructie: niemand die een van die twee voorrang heeft verleend zal ooit een boek af hebben gekregen. Twijfel moet, het is het enige wapen dat de ambivalentie van woorden kan weerstaan.

De exacte wetenschappen verdisconteren hun ontdekker niet. Het bestaan: de mens staat erbij en kijkt ernaar. De werkelijkheid als een energiek, oneindig samenvoegen en scheiden van stoffen, een broeinest van formules. De mens, zelf maar een kortlopende luchtverplaatsing, kan zich niet werkelijk in het onveranderbare mengen, kan niet anders dan gehoorzamen.

Maar daar is de kunst. Verf, woord, muzieknoot. De mens blijkt een valsspeler, legt zijn verbeelding als laatste kaart op tafel. De mens tekende voor hij rekende, is hij toch te veel van dromen gemaakt? Of ben ik een aantrekkelijke niche aan het creëren? De chemische wetten die een kunstenaarshand sturen dirigeren zijn gestel, niet de uitkomst van zijn gedachten.

Voor mij is schrijven geen onbevangen handeling. Ik wilde nooit meer voelen dat ik iets verzon. 'The historian will tell you what happened. The novelist will tell you what

it felt like.' Een treffend citaat van de nog niet zo lang overleden Amerikaanse auteur E.L. Doctorow. Wat is een omvattender omschrijving van fictie dan de getuigenis van gevoel. Wie kan al zijn objectieve handelingen bij zich dragen? Als mens leven we voor ons gulzige geheugen, dat alle heden met terugwerkende kracht van betekenis voorziet. Zonder de wetten van de fysica waren we al lang in dikbedrukte bladzijden uiteengevallen.

Fictie, romans, literatuur zelfs. Het zijn vrijblijvende termen, missen een essentiële lading. Maar het is een misverstand dat een mens opzoekt wat hij dringend nodig heeft, dat hij als een dier zijn instinctieve weg vindt naar drinkplek, zoutlik en rustplaats. Literatuur lijkt te moeten worden opgedrongen, terwijl ieder mens zo natuurlijk is bedraad om ervaringen in woorden te vangen.

Alles sterft, alles vergaat. Ik heb fictie om mijn dierbaren te kunnen blijven bezoeken; ik heb fictie om mijn vijanden te vereren; ik heb fictie om mijzelf op verloren dagen terug te vinden; ik heb fictie om mijzelf te laten schrikken; ik heb fictie om mij in een ander te veranderen; ik heb fictie om veel te veel mijzelf te zijn; ik heb fictie om wakend verder te dromen; ik heb fictie om mij als vijand te onthullen; ik heb fictie om mij aan lusten over te geven; ik heb fictie om naar kou en pijn te vluchten; ik heb fictie om een duivel uit te drijven; ik heb fictie om niet eeuwig een angstig kind te hoeven zijn.

Fictie bedrijven. Er zijn maar weinig andere zaken die een mens in het Nederlands bedrijft.

De lezer zondert zich af met een boek, de schrijver werkt in stilte, wellicht in eenzaamheid. Met een dergelijke sociale dynamiek is het niet vreemd dat literatuur een connotatie van onanie heeft gekregen. Lezen en schrijven zijn stille vaardigheden, vangen weinig licht, ze zijn kwetsbaar voor een reputatie van arrogantie en escapisme.

Als schrijver en kunstenaar ben ik een verdediger van de vrije ruimte.

Wie zich werkelijk iets verbeeldt plaatst zich naast het gangbare, slaat de eerste nagel in zijn horigheid. Alle fictie is subversief.

Nu zijn schrijvers niet de enigen die iets verzinnen. Politici, geestelijken en kooplui gebruiken allen narratieve en retorische technieken om hun doelen te verwezenlijken. Hoe weten we dat een schrijver niet werkelijk een politicus, geestelijke of koopman is? Een betekenisvol, bezield verband tussen de woorden, die weer zinnen vormen. De literatuur heeft geen doel. En ik denk dat het dat is wat ik probeer te verduidelijken over de vrije ruimte, de erkenning van het onkenbare van alle streven. De kunstenaar werkt vooruit, hij wil iets in handen hebben, maar zodra zijn moeite is voltooid, kijkt hij in verwondering terug.

Maar dat betekent niet, dat hij niets heeft verricht.

Ieder mens is weer de eerste mens. Een gekmakende gedachte. Kennis zit niet in de genen. Ieder mens is weer de eerste mens, vrijmoedig en onnozel, met slechts een rudimentair instinct voor angst en darmbewegingen. Een generatie die niet leert of niet hoeft te leren zal weer denken dat de bliksem ontstaat omdat iemand in de hemel op een aambeeld slaat.

Literatuur is er niet voor de feiten. Zij zal de man met de hamer in de hemel smakelijk beschrijven en zo een krankzinnig misverstand in leven houden. Toch is literatuur geen bedrog. Van orale traditie naar geschreven verzen naar de huidige hausse van de roman – iedere luisteraar en lezer beseft uiteindelijk dat hij iets uit eerste hand verneemt, maar niet beleeft. Wie deze kloof tussen ervaring en medium niet (meer) ervaart, verandert van lezer in aanhanger. Sommige lezers van de Bijbel (geen literatuur), bijvoorbeeld. Maar ook Mark David Chapman, die na obsessieve lezing van J.D. Salingers *The Catcher in the Rye* besloot John Lennon neer te schieten.

Een van de definities van literatuur in Van Dale luidt: “alle proza-, poëzie- en toneelteksten v.e. bep. niveau”. Dat niveau wordt bepaald door de mate van twijfel die de schrijver in zijn tekst heeft gelaten. Een goed boek maakt medeplichtig. De schrijver activeert de verbeelding, de lezer is verantwoordelijk voor zijn ervaring. Wie de schrijver te slaafs moet volgen, leest waarschijnlijk geen literatuur.

Ieder mens is weer de eerste mens en het is de literatuur die zorgt voor de rode lijnen tussen de generaties. Wat we voelen, voor onszelf en elkaar, is het meest essentiële dat na ons overlijden onmiddellijk verdwijnt. De feiten, de maten en gewichten van een leven zijn eenvoudig en meestal zonder controversen te

boekstaven. Maar waar elke nieuwe generatie weer naar hongert zijn de werkelijke verhalen.

Persoonlijke geschiedenissen hebben de neiging om te vervallen in zelfrechtvaardiging, zelfbescherming of zelfmedelijden. Geen herinnering is exact, het verleden is fair game. Algemene moraal schrijft voor dat we lering moeten trekken uit de geschiedenis, ook die van onszelf, maar hoe werkelijk en gewichtig is het morele gehalte van daden en ervaringen die de overlevering steeds aan nieuwe omstandigheden aanpast, steeds van betekenis laat veranderen?

Niets benadert de vrije ruimte zo ongedwongen als de verbeelding. Toch zijn de twee geen synoniem van elkaar. De verbeelding zoekt, in de vrije ruimte mag alles landen. Een kunstenaar wil ervaringen vorm geven om die vervolgens aan betekenis te verbinden en dit doet hij doorgaans door het perspectief te verenigen, het verhaal op persoonlijk en daardoor voorstelbaar niveau te krijgen.

Ieder mens is weer de eerste mens. Wat betekent het om alles te verliezen? Wat betekent het om met te weinig besef aan het begin van alles te staan? Waarom zijn we niet van nature behept met antwoorden?

Bij rampen, noodsituaties en overmacht blijken mobiele telefoons onthullers van laatste gedachten. We denken terug en willen afscheid nemen, nog even zeggen wat we wellicht te weinig hebben gedaan. Dat is wat een schrijver doet, wat hij niet kan nalaten. Het einde van iets opzoeken en daar zijn roepende woorden aan wijden.

De literatuur bewijst dat we eerder hebben bestaan. De literatuur is een supergeleider voor de liefde.